

СЮЖЕТНА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕТОЛОГІЧНОЇ ЛІРИКИ

Анотація. У статті досліджено специфіку сюжетної організації української поетологічної лірики. Виокремлено основні сюжетно-ситуативні комплекси мотивів української поетологічної лірики ХХ ст. Детально проаналізовано сюжетно-ситуативний комплекс «поет – творчий процес» і його домінуючі мотиви: поетичне натхнення; плин творчого процесу; предмет поезії, її теми; муки поетичної творчості; сенс поетичної творчості; душевний стан митця у процесі творчості; мотиви творчої втоми, виснаження, сумнівів; мотив творчої нереалізованості, творчої невдачі, незрілості.

Ключові слова: поетологічна лірика, сюжет, фабула, мотив, сюжетно-ситуативний комплекс.

Аннотация. В статье исследована специфика сюжетной организации украинской поэтологической лирики. Выделены основные сюжетно-ситуативные комплексы мотивов украинской поэтологической лирики ХХ века. Детально проанализирован сюжетно-ситуативный комплекс «поэт – творческий процесс» и его доминантные мотивы: поэтическое вдохновение; течение творческого процесса; предмет поэзии ее темы; муки поэтического творчества; смысл поэтического творчества; душевное состояние художника в процессе творчества; мотивы творческой усталости, истощения, сомнений; мотив творческой нереализованности, творческой неудачи, незрелости.

Ключевые слова: поэтологическая лирика, сюжет, фабула, мотив, сюжетно-ситуативный комплекс.

Annotation. This article is dedicated to the analysis of the plot's organization specificity in the Ukrainian poetological lyrics. Herein the main plot and situational complexes of the motives of the Ukrainian poetological lyrics of the XX century are singled out. There was performed a detailed analysis of the plot and situational complex «poet – creative process» and its dominant motives: the poetic inspiration; the progress of the creative process; the subject of the poetry, the plots of the poetry; the throes of the poetry writing; the sense of the poetry writing; the state of poet's mind during the creative process; the motives of the creative tiredness, exhaustion, doubts; the motive of the impossibility of the personal fulfillment in creation, the artistic failure, the immaturity.

Key words: poetological lyrics, plot, story, motive, plot and situation complex.

Семантика поняття «сюжет» здебільшого пов'язана з уявленням про динаміку, рух, певну послідовність розгортання картин зображуваного в

літературно-художньому творі людського життя. Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених категорії сюжетності, проблема сюжету і досі залишається доволі дискусійною, зокрема у площині жанрово-родової специфіки його художнього вияву. Загальновизнаним є факт правомірності застосування категорії «сюжет» у контексті епічних і драматургічних творів. Стосовно особливостей епічного та драматургічного родів літератури сюжет в основному визначають як локалізовану у певних часово-просторових межах форму подієвого розгортання й авторської предметно-образної конкретизації заданої фабули, тобто уявної або реальної історичної події, що виступає тією фактологічною основою, яку автор художньо трансформує відповідно до власних естетичних уподобань і світоглядних настанов. Утім, далеко не всі дослідники констатують про правомірність використання категорії сюжетності щодо ліричного роду літератури, специфіка якого, якщо не брати до уваги такі синтетичні форми, як ліро-епос або ліро-драматургія, здебільшого не припускає наявності, а тим більше динамічної розгорнутості фабульної подієвої канви.

Те, що феномен подієвості не типовий для лірики, дає підстави окремим дослідникам стверджувати про те, що сюжету лірика немає, а тип структурно-семантичної організації ліричного твору позасюжетний. Останнє твердження на сьогодні залишається суперечливим з огляду на те, що інші дослідники теоретично аргументують наявність сюжету й у ліричних творах, щоправда підкреслюють його особливу, типологічно відмінну від епосу або драматургії форму художнього буття. Протиставлення цих двох відмінних родових типів сюжетного розгортання в основному пояснюють у контексті семантичної опозиції екстеріоризованої (зовнішньої, або об'єктивованої) й інтеріоризованої (внутрішньої, або суб'єктивованої) форми вияву сюжетної подієвої основи літературно-художнього твору.

Метою нашої статті є дослідження специфіки сюжетної організації української поетологічної лірики.

Об'єктивованим є тип сюжету, що має форму розповіді або драматизованих діалогів, які розгортають реальну або умовно-реальну фактологічну основу твору (життєва історія, випадок із життя, історична подія, людський характер, природне явище, психологічні стани, ознаки та якості тих або тих предметів, природних явищ, суспільних феноменів) у вигляді ланцюжка образних картин (епізодів, сцен), пов'язаних у подієву послідовність (причинно-наслідкову, хронікальну – із прямим чи ретроспективним порядком розгортання подій тощо). Цей тип сюжету передусім притаманний епічним і драматургічним творам, але частково може бути представлений і в ліриці. Загалом для лірики властивий суб'єктивований тип сюжету, основу якого також може скласти певна фабульна ситуація, яка, проте, тут не набуває вигляду чітко окресленого та динамічно розгорнутого подієвого ланцюжка, має специфічну, свого роду «крапкову», тобто фрагментарну, форму і зацентрована не на зовнішньо, а на внутрішньо мотивованих чинниках

вияву семантичних аспектів подієвості. Іншими словами, якщо в епічному або драматургічному творі від початку задана фабульна ситуація відзначається чітко вираженою тенденцією до подієвого розгортання зовні, то в ліриці вона мислиться лише внутрішнім приводом для вираження роздумів та емоцій суб'єкта ліричного висловлювання.

Подієва трансформація фабульної основи об'єктивованого типу сюжету в суб'єктивованому заміщена трансформацією звичного або ймовірно-звичного погляду на деякий стан речей (життєві ситуації та проблеми) під кутом зору авторських ідейно-естетичних оцінних настанов.

Основу фабульної ситуації, яка певним чином інтерпретована й оцінена автором у ліричному творі, здебільшого формують так звані сюжетні мотиви.

На сучасному етапі літературознавці напрацювали достатньо широкий спектр визначень поняття «мотив». Так, укладачі відомого «Літературознавчого словника-довідника» тлумачать мотив як «тему ліричного твору або неподільну смислову одиницю, з якої складається фабула (сюжет): мотив відданості вітчизні, жертвності, зради коханого тощо. Мотиви рухають вчинками персонажів, збуджують їх переживання і роздуми, особливо тонко динамізують внутрішній світ ліричного суб'єкта» [1, с. 469].

У новітній літературознавчій енциклопедії (за ред. Ю. Коваліва) мотив потрактовано дещо по-іншому – як: «стійкий формально-змістовий компонент художнього твору чи критичної або літературознавчої праці, усвідомлена причина творчості або аналізу, зумовлена художніми та науковими потребами, відповідними інтелектуальними діями. За формою відображення змісту, що має для виконавця особливе значення, мотивами можуть бути почуття, переживання, уявлення, думки, поняття, ідеї, інтереси, зорієнтовані на певну мету. Мотив відрізняється від теми, яка витворює загальнішу семантичну одиницю, що складається із сукупності мотивів» [2, с. 78–79].

Коментуючи теоретичну позицію одного з перших дослідників поняття «мотив» – відомого російського вченого О. Веселовського, укладачі енциклопедії «Лексикон загального та порівняльного літературознавства» констатують про те, що «з одного боку, «мотив виростав у сюжет», що дозволяє розуміти під мотивом «зерно сюжету», «формулу, яка породила сюжет». З іншого – Веселовський говорить про сюжет як «комплекс мотивів, що дає право вбачати в мотиві «елемент, складову частину сюжету». Насправді наведені погляди не суперечать один одному: якщо мотив дійсно передував сюжетові в процесі становлення останнього, то мотив, звичайно, виступає «зерном сюжету»; якщо ж аналізувати певний сюжет у композиційній завершеності, то його можна розглядати як «комплекс мотивів» [3, с. 347].

Відтак, мотив – це найменша структурно-семантична ланка сюжетної побудови й усталений смисловий елемент літературно-художнього тексту. Сюжетні мотиви постають як відображення окремих типових для певної сфери людської життєдіяльності, тобто більш або менш часто

повторюваних життєвих ситуацій, моделей людських взаємин, емоційних вражень тощо. Таким чином, той або той змодельований життям мотив у ліричному творі розгорнений у більш або менш сюжетно деталізовану ситуацію, яка, відповідно до авторських ідейно-естетичних настанов, зазнає художнього трансформування й оцінювання.

Серед численних структурно-семантичних типів сучасної лірики поетологічну лірику прийнято виокремлювати як такий її різновид, тематичну спрямованість якого визначає рефлексія уявлень митця про сутність, природу та призначення поетичної творчості, що знаходять свій вияв у його художніх творах.

З огляду на те, що осмислити у площині однієї літературознавчої студії всього кола сюжетних мотивів української поетологічної лірики ХХ ст., очевидно не можна, на нашу думку, доцільно виокремити й схарактеризувати комплекс найбільш усталених ситуативних мотивів, які визначають її узагальнену сюжетну парадигму. Відповідно нами було розмежовано шість основних сюжетно-ситуативних комплексів мотивів української поетологічної лірики ХХ ст.: 1) поет – надприродні сили; 2) поет – суспільство або його диференційована частка; 3) поет – влада; 4) поет – читачі; 5) поет – інший поет; 6) поет – творчий процес. Розглянемо більш детально останній із зазначених сюжетно-ситуативних комплексів.

Для сюжетно-ситуативного комплексу «поет – творчий процес» властиве відображення мистецькоцентричних та антропоцентричних мотивів, пов'язаних із естетичними рефлексіями митців стосовно особливостей власного творчого процесу. На нашу думку, в цьому комплексі домінуючими є такі сюжетні мотиви: поетичне натхнення; плин творчого процесу; предмет поезії, її теми; муки поетичної творчості; сенс поетичної творчості; душевний стан митця у процесі творчості; мотиви творчої втоми, виснаження, сумнівів; мотив творчої нереалізованості, творчої невдачі, незрілості.

– *Поетичне натхнення.*

У ході дослідження спостережено реалізацію мотиву поетичного натхнення в різних сюжетних площинах: змалювання миті появи натхнення (Б.-І. Антонич «Натхнення»; М. Семенко «Натхнення»; В. Поліщук «Творчий мент»; М. Нагнибіда «Натхнення»; Б. Бойчук «Поезія»; А. Таран «Перше натхнення»); стану душі митця у момент, коли натхнення його залишає (С. Гординський «Надхнення»); поетичної ідентифікації його джерела (В. Забаштанський «Муза»; В. Комашков «Натхнення»; Д. Луценко «У мене є мільйони дужих рук...»); М. Палієнко «Натхнення»); метафоричного порівняння натхнення із реаліями навколишнього середовища (Б.-І. Антонич «Пісня про чорні лаври»; П. Воронько «Натхнення – це любов»; С. Гординський «Метеор»):

Зриваєшся – і циркулем жадоб
Закреслюєш еліпсу круговиду,
Увесь тремтиш від хвилювання, щоб
Скоріш пройти, рвучкий спіймати віддих
Тих хвилювань, що понесуть тебе

Від берегів, де в слизі водоростів
І нудьгувань заснув твій корабель...
/.../

Волосся відкидаючи з чола,
В руці перо підводиш переможне –
Та враз – удар! Пісок, і ринь, і мла
Слів замільких і рим, що неспроможні
Сягнути у єдину глибину...
Аби хоч скель, дряпіжних рифів кігті!
А то, поглянь, заплив ти в мілину,
Де в твань намулу вгрузає біг твій.
І кидаєш перо у гніві геть,
Що щоглою зробитись не схотіло,
І мнеш папір – збезвітріле вітрило,
Що, злопотівши, не пішло вперед... [4, с. 193].
– *Плин творчого процесу.*

Сюжетні мотиви зображення плину творчого процесу в найрізноманітніших його ракурсах простежуємо в значній кількості текстів української поетологічної поезії: Леся Українка «Як я люблю оці години праці»; Б. Лепкий «Ні! Я не лізу на котурни...»; Г. Чупринка «Творчі хвили»; М. Рильський «Поетичне мистецтво»; Н. Лівицька-Холодна «Народження поезії»; Є. Маланюк «Ars poetica»; С. Голованівський «Форма»; С. Гординський «Слова», «Ars poetica», «Сновидів», «Фантазія»; В. Нагнибіда «Творчість»; Костів-Гуска «І знов мережу у рядки...», «Як я пишу вірші»; Б. Кравців «Віршування», «Поезія»; В. Онуфрієнко «Творчість»; В. Лесич «Творчість», «Так твориться елегія»; Л. Костенко «Шукайте цензора в собі»; Б. Рубчак «Поетові»; В. Малишко «Ні, писати вірші – неважко...», «Художній домисел»; Л. Талалай «Заздрять музиці слова»; Г. Шепітько «Пишу я книгу, ніби десь іду...»; Б. Олександрів «Як складати вірші»; Б. Павлівський «Моя стихія», «Народження слова»; В. Махно «Порада як краще записувати вірші», «Український поет мусить писати римовані вірші...»; Г. Турков «Поезія»; В. Грабовський «Із секретів поезії»; Л. Палій «Творчість»; Н. Гончар «Дещо з історії мого віршування»:

Зі сну, що раптом збудить уночі,
з дихання вітру, з аромату квітки,
з ридання, що мовчанки сить рвучи,
болючим спомином нежданно діткне.
З проміння сонця, що лежить в вікні,
з білизни, що тріпочеться на вітрі,
з зірок на небі і з зірок в мені
і з хмар, що рожевіють в раннім світлі.
Вона приходить, як зоря ясна,
а часом наче фурія зловісна,

що душу враз пропалоє до дна
і думку розриває на повісма.
Поезія це молитва,
це душі – чи як це звати? – гонитва
за невловним усміхом щастя,
чи за гіркотою пізнання.
Поезія це згорання
на ватрі в жертву не знати Богу якому,
чи доброму, а чи злому?
Чи Божеські, чи демонічні
в незгораємій купині
горять у душах поетів огні,
огні вічні [5, с. 205].
– *Предмет поезії, її теми.*

Сюжетні мотиви, пов'язані зі спробами митців охарактеризувати предмет поетичної творчості, специфіку її тематики, озвучено у творах Д. Загула «Даремно ти турбуєшся, поете!..»; Л. Забашти «Так гарно пишуть тепер поетеси...»; В. Біляйва «Вишневе»; Б. Павлівського «Я так живу», «Я не пишу замислувано...»; Т. Дігай «Я не вмю писати про яблуні й груші...» й ін.:

Даремно ти турбуєшся, поете!
Ще вистарчить сюжетів для поем.
Візьми число щоденної газети –
там тисячі невиспіваних тем.
Заглянь лишень у рубрику науки
чи в рубрику пригодницьких новин,
о скільки там і радощів, і муки!
І все петитом набрано дрібним [6, с. 188].

Особливо цікавою є модифікація означеного мотиву в таких творах поетологічної лірики, сюжет яких вибудовано як спробу автора визначити природу поезії. В українській поетологічній ліриці кількість поезій із вищевказаним сюжетом є достатньо значна, що увиразнює масштабність «фахового» інтересу митців до цієї проблеми: Г. Чупринка «Поезія»; М. Рильський «Визначення поезії»; А. Малишко «Поезія»; Бабай «Поезія»; С. Крижанівський «Що таке поезія?..»; П. Воронько «Поезія, краса нового...»; М. Руденко «Поезія»; Є. Гуцало «Експромт грози, її палке натхнення...»; Д. Луценко «Поезія»; О. Забужко «Визначення поезії»; В. Голобородько «Поезіє, що ти є?..»; А. Загравенко «Поезія»:

Що таке поезія?
Хто її знає!
Хто каже – правда,
інший – краса,
емоція – твердить третій,
мудрість – мудрить четвертий,

безкрайність – гадаю я.

Поезія?

Певно одне:

то – жага відкривань,

то – буяння сил

і повіль чуттів,

їзда у незвідане,

осягнення суцього...

Поезія –

звучання слів

на клавішах нервів,

карбування думок

на скрижальях вітру,

музика сфер

у космічній оркестрі.

/.../

Поезія –

крилатий кінь мислі

і дика кішка інтуїції,

прожектор ученого

і сум неврастеніка,

терзанія закоханого

і осяяння генія...

І я, ухопившись

за останню пір'їну надії,

з усіх сил поспішаю

за цією жар-птицею... [7, с. 237–238].

– *Муки поетичної творчості.*

Мотив муки поетичної творчості також належить до спектра доволі поширених сюжетних мотивів поетологічної лірики: Г. Чупринка «Мука творчості»; Є. Плужник «Напишеш, рвеш... і пишеш знову!...»; Г. Світлична «Мука творчості»; П. Гірник «Ненавиджу!»; М. Голод «Талант»; Б. Жолдак «Творчі муки»; Й. Свіжак «Від простоти до вічності – лиш крок...»; С. Гостиняк «Мій вірш»:

Напишеш, рвеш... і пишеш знову!

І знов не так... І знов не те...

Аж доки слів цвілу полову –

Утома з пам'яті змете!

І затремтять в куточках губи...

А істина ж така нудна:

Усі слова збери, мій любий, –

Душі не вичерпай до дна! [8, с. 155].

– *Сенс поетичної творчості.*

Пошук сенсу поетичної творчості – віковічна загадка та болюче для поетів питання, яке обрано сюжетним мотивом багатьох творів поетологічної лірики: В. Самійленко «Не вмере поезія»; Бабай «Поетові на протверезіння»; П. Воронько «Я свій світ в поезію несу...»; Л. Костенко «Яка різниця – хто куди пішов?»; В. Базилевський «Це хто сказав: поезія – забава?...»; І. Світличний «Життя коротке, а мистецтво вічне»; П. Гірник «Як написати, аби на сьогодні й завжди?...»; Г. Шепітько «Веде поезія у світ...»; В. Махно «Диптих про поезію»; Й. Кришук «Для чого ти, поете, вірші пишеш...»:

питають:

– навіщо поезія –

так ніби я погонич їхнього вітру

чи пастух їхньої води

/.../

навіщо поезія

хіба я можу переповісти таїну

яка і мені інколи відкривається

світлими пасмами золотої води

навіщо дерево

навіщо птах

навіщо золота шкаралуца слова

розкидана як дитячі забавки

питають

мовчу

мовчать

залишаю се запитання

записане паличкою тополі

на піску

можливо вода не змиє його [9, с. 73].

– *Душевний стан митця у процесі творчості.*

Мотив душевного стану митця у процесі творчості сюжетно реалізовано у формі специфічної екзистенційної саморефлексії митця стосовно тих естетичних, емоційно-психологічних та морально-етичних переживань, що супроводжують процеси творчості: Г. Чупринка «Творчість»; М. Семенко «Поет»; Б.-І. Антонич «Весілля»; В. Свідзинський «Душа поета»; В. Сосюра «Моя поезія не спить...»; М. Руденко «Авторське побажання»; В. Симоненко «Про поезію»; Яр Славутич «Мистецтва радісна принада...»; Д. Павличко «На дні душі, немов на дні ріки...»; П. Гірник «Пиши собі, пиши собі, пиши...»; Г. Чубач «І після Освенціму!»; О. Покотило «Душа поета»; Ф. Лазорик «Світ поета»; П. Плитка-Горицвіт «Сонцесяний світе мій...», «Мій ти світе творчий»; Г. Паламарчук «Поезія – не в житті...»; Г. Тарасюк «Поезія. Душа поета, за словами В. Свідзинського («Душа поета»):

Шукає чуда в звуках, у світлі,

В старому гаю, на квітчастій болоні.
Мріє з'єднати небо і землю,
Як дві ласкаві долоні.
Іноді багне голубити світ,
Як голівку малого хлопчика,
Радіє на мох боліт,
На ряди придорожніх стовпчиків.
А часом не вірить і в добрість літа,
Тремтить від холодного слова,
І шукає змії укритої
В вінках зірниць вечорових [10, с. 254].

– *Мотиви творчої втоми, виснаження, сумнівів.*

Типовими для поетологічної лірики є також мотиви творчої втоми, виснаження, сумнівів, які часто супроводжують митців у процесі поетичної творчості: І. Франко «Безсилля, ах! Яка страшна мука!»; О. Олесь «Не вір мені, музо! Я друг твій повік!..»; В. Еллан-Блакитний «Поет»; Б.-І. Антонич «До музи», «*Arg poetica II*»; Н. Лівницька-Холодна «Я сьогодні пишу незугарні вірші», «Мої вірші»; Бабай «Волонтарна творчість»; О. Веретенченко «Знає кожний подорожній...», «Муза»; Костів-Гуска «...І не напишеш більше ні рядка...»; В. Базилевський «Прощай, поезіє і прозо...», «Поезіє! У штольних самоти...», «Такою кропило водою...», «Вік непотрібний калічить поету словник...», «Співоче горло, цить!..»; В. Махно «Would you stop loving her if you know shes a lesbian?»; П. Вольвач «Не пишеться. Душа пуста...»; М. Фішбейн «Зречення мистця»; В. Шовкошитний «До прози?»; М. Голод «Бридня»; О. Гиценко «Все більше поетів хороших та різних...»:

Неначе вимерзла душа,
Я, мов Дніпро, що втратив гирло...
Лиш де-не-де пульсує живло
Давно завмерлого вірша.
Так, ніби магми й не було,
Немовби слово й не кипіло...
Невже засохло джерело,
Що повнило душею тіло?

/.../

До прози хиляться роки,
І все чутніші долі кроки...
Пливуть у безвісті зірки,
Погаслі, світять довгі роки [11, с. 10].

– *Мотив творчої нереалізованості, творчої невдачі, незрілості.*

Доволі часто в поетологічних рефлексіях українських поетів ХХ ст. трапляються мотиви, які сюжетно оформлено у скаргах на певну творчу нереалізованість, творчу невдачу або незрілість, зумовлену тими або тими

життєвими обставинами, емоційно-психологічними переживаннями, сумнівами екзистенційного гатунку тощо: Д. Загул «Не слухають мене дзвінкї рими...»; С. Голованівський «Над старими віршами»; О. Тарнавський «Ненаписаний тріолет Ростислава Єндика»; О. Шпирко «Недописаний вірш»; С. Жуковський «Ненаписаний вірш»; Л. Храплива «Ненаписаний вірш Олени Теліги»:

Недописаний вірш...

Обірвався риданням рядок.

Недописаний в ніч –

Він застигнув, забитий в куток.

Невблаганно затих,

Як в неволі стихає птаха.

Недоспівана мить –

Їй останнє пристанище – плаха.

Зупинилась рука –

Зупинились думки про тебе,

Бо скінчилась гірка

Твоя зайва в мені потреба [12, с. 55].

Зазначені мотиви, звісно, не вичерпують кола потенційних творчих інтенцій української поетологічної лірики ХХ ст., натомість швидше окреслюють головний сюжетний вектор її тематичної спрямованості.

1. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с. **2.** Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / Ю. І. Ковалів (авт.-уклад.). – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. – Т. 2: Маадай–Кара – Я (я–форма). – 624 с. **3.** Лексикон загального та порівняльного літературознавства / А. Волков (голова ред.). – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 634 с. **4.** Гординський С. Колір і ритми: Поezії. Переклади / С. Гординський; ред. рада: В. О. Шевчук та ін.; упоряд., вступ. ст. та приміт. М. М. Ільницького; худож. оформл. І. М. Гаврилюка. – К.: Видавництво «Час», 1997. – 479 с. **5.** Лівницька-Холодна Н. Поezії, старі і нові / Н. Лівницька-Холодна. – Нью-Йорк: Видання союзу українок Америки, 1986. – 238 с. **6.** Загул Д. Вибране / Д. Загул; вступ. ст., упоряд. і приміт. Н. Томашука та Л. Чернеця. – К.: Радянський письменник, 1961. – 412 с. **7.** Крижанівський С. А. Літопис: Вибране / С. А. Крижанівський; післямова автора. – К.: Дніпро, 1991. – 359 с. **8.** Плужник Є. Вибрані поezії / Є. Плужник; Вступна стаття, упорядкування та примітки Л. Новиченка. – К.: Радянський письменник, 1966 – 259 с. **9.** Махно В. Cornelia Street Cafe: Нові та вибрані вірші / В. Махно. – К.: Факт, 2007. – 224 с. **10.** Свідзінський В. Твори: у 2 т. / В. Свідзінський. – К.: Критика, 2004. – Т. 1: Поетичні твори / Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту. Інститут критики / Елеонора Соловей (підгот.). – 2004. – 584 с. – (Серія «Відкритий архів»). **11.** Шовкошитний В. Торкнутися небес / В. Шовкошитний. – К.: Ярославів Вал, 2010. – 220 с. **12.** Шпарко О. До моєї душі на гостини: вірші / О. Шпарко. – Кіровоград, 2007. – 68 с.

Рецензент: к.філол.н., професор В. М. Назарець.